

NEMZETKÖZI TÁJGONDOZÁSI GYAKORLATOK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

HUBAYNÉ HORVÁTH NÓRA^{1*}

¹ Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar, Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

*e-mail: hubayne.horvath.nora@tajk.szie.hu

Absztrakt

A tájgondozás fogalom alatt a tájak ápolását, védelmét és fenntartható fejlesztését szolgáló tevékenységek összessége értendő, mely során a természetkímélő tájhasználatok és a tájvédelem közötti egyensúly elérése és az ott élők életminőségének fenntartása, illetve javítása a cél.

Az elmúlt száz év társadalmi, gazdasági és ökológiai változásai hatására bekövetkezett tájalakulási tendenciák a világ egyre több táján szükségessé teszik az intézményesített tájgondozás bevezetését. 1969 óta ezért világszerte sorra létesülnek szervezetek a közösségi tájgondozás célkitűzésével és működnek többnyire sikerrel. E szervezetek számos paraméterükben különböznek egymástól, ám fő alapelvük többnyire megegyezik: a tájak gondozása a tájhasználók és a helyi közösségek bevonásával, önkéntes közreműködésével valósul meg.

Cikkemben európai és tengerentúli tájgondozási modellek összehasonlító elemzésére irányuló kutatás első lépéseit adom közre. Az eredmények a SZIE Tájépítészeti és Településtervezési Kara "Tájgondnok" felsőfokú szakképzésének tananyagaihoz, illetve a hiányzó magyarországi tájgondozási hálózat intézményrendszerének kiépítéséhez kívánnak módszertani alapokat adni.

A témát aktuálissá teszi a Landcare Europe nemzetközi tájgondozási összefogás folyamatban lévő megalakítása és egy új, tájgondozást szolgáló EU agrárfinanszírozási rendszer (Public Goods Premium) reménybeli bevezetése is.

Bevezetés

A tájgondozás fogalom alatt a tájak ápolását és természeti, kultúrtörténeti, tájképi értékeinek védelmét, valamint fenntartható fejlesztését szolgáló tevékenységek összessége értendő, mely során a természetkímélő tájhasználatok és a tájvédelem közötti optimális egyensúly elérése, a táj hagyományos karakterének és diverzitásának megőrzése, valamint az ott élők életminőségének fenntartása, illetve javítása a cél.

Az elmúlt száz év társadalmi, gazdasági és ökológiai változásai hatására bekövetkezett tájalakulási tendenciák a világ egyre több táján szükségessé teszik az intézményesített tájgondozás bevezetését.

A *tájgondozás előzményeként* az Egyesült Királyság területén megalakított *National Trust* (1895), valamint a holland *Natuurmonumenten* (1905) tekinthetők (Sabate et al. 2013). Az első *közösségi tájgondozást végző civil szervezet* a *Farming and Wildlife Advisory Group* 1969-ben létesült Angliában. Azóta világszerte sokféle tájgondozási modell látott napvilágot, illetve működik többnyire sikerrel. E modellek számos paraméterükben különböznek egymástól. A tájgondozási szervezetek legfőbb alapelve tekintetében többnyire megegyezik: a tájgondozás a helyi tájhasználók (pl. földművesek, állattartók, hal- és vadgazdálkodók stb.) önkéntes közreműködésével, társadalmi szerepvállalással valósul meg. (Prager 2009, 2011, Hubayné 2017)

Magyarországon ezidáig nem jött létre a tájgondozás országos, egységes, intézményesített hálózata (Illyés 2015), noha tájgondozási feladatokat végző kezdeményezések, programok (pl. a Naturparkok, LEADER Helyi Akciócsoportok) szigetszerűen működnek számos helyen hazánkban is (Szilvácskú és Dancsokné 2015, Valánszki 2015). Az országos tájgondozási hálózat létesítésének és a működtetéséhez szükséges szakembergárda képzésének gondolata már a „Hatvani Nyilatkozatban” (2015) megfogalmazásra került (http1).

Cikkemben európai és tengerentúli tájgondozási szervezetek működésének összehasonlító elemzésére irányuló kutatás első eredményeit adom közre. A kutatás célja annak a feltárása, hogy a külföldi tájgondozási tapasztalatok miként ültethetők át a magyar viszonyokra. Eredményei a SZIE Tájépítészeti és Településtervezési Kara által beindított "Tájgondnok" felsőfokú szakképzésének tananyagaihoz, illetve a hiányzó magyarországi tájgondozási hálózat intézmény-rendszerének kiépítéséhez és működési modelljének a kidolgozásához kíván hozzájárulni, módszertani alapokat adni.

A témát különösen aktuálissá teszi a *Landcare Europe* nemzetközi tájgondozási összefogás (http2) folyamatban lévő megalakítása és egy új, tájgondozást szolgáló EU agrárfinanszírozási rendszer (*Public Goods Premium*) reménybeli bevezetése is (Dierking et al. 2017).

A kutatás tárgya és módszere

Az összehasonlító elemzés nyolc európai ország, valamint Ausztrália területén működő alábbi tájgondozási szervezetekre terjed ki (1. ábra):

- *DVL Deutscher Verband für Landschaftspflege* (Német Tájgondozási Szövetség) – Németország (Metzner 2013, Hubayné 2015, Prager 2009, 2011, http3)
- *Diestelverein* (Bogáncsszövetség) – Ausztria, 2009-ig működött (Prager 2011)
- *FWAG Farming and Wildlife Advisory Group* (Gazdálkodási és Természetvédelmi Tanácsadó Csoport) – Anglia, Wales, 2009-ig Skócia (Prager 2011, http4)
- *Hargita megyei Tájgondozási Szövetség* – Erdély-Románia (alapítás alatt) (Rodics ex verb, Kaerlein ex verb, http1, http5)

- Klub Przyrodników (Természettudósok Klubja) – Lengyelország (http6)
- Landcare Australia (Ausztráliai Tájgondozás) – Ausztrália (Prager 2009, http7)
- Landcare Iceland (Ízlandi Tájgondozás) – Izland (http8)
- SICONA Naturschutzsyndikat (SICONA Természetvédelmi Egyesülés) – Luxemburg (http9)
- XCT Spain - Xarxa de Custòdia del Territori (Spanyol Tájgondozási Hálózat) – Spanyolország (Quer 2012, http10)

A rendelkezésre álló szakirodalmi források és online elérhető adatok mellett tájgondozási szervezetek munkatársaival folytatott személyes interjúk szolgáltak adalékul a téma feldolgozásához (Marie Kärlein, Deutscher Verband für Landschaftspflege, 2015.12.10., 2017.02.07., Rodics Gergely, Hargita megyei Tájgondozási Szövetség, 2017.03.14., prof. Davy McCracken, SRUC, 2017.02.07).

1. ábra: Az összehasonlító elemzés tárgyát képező európai tájgondozási szervezetek (Göppel (2010) ábrájának felhasználásával, http3)

A tájgondozási szervezetek elemzését táblázatos összehasonlítással végeztem el a következő szempontok alapján: tevékenységi kör, taglétszám, önkéntesek szerepe, szervezeti felépítés, állami befolyásoltság, működési területek tulajdonviszonyai, működési területek kiterjedése, országos lefedettség mértéke, tagszervezetek száma, szakmai irányítás módja, finanszírozás, saját eszközpark és állatállomány, alkalmazottak száma. Az idáig feldolgozott, rendelkezésre álló adatforrások mélysége, jellege eltéréseket mutat, ezért a jövőbeli kutatások további interjúk készítését indokolják.

Eredmények

Az összehasonlító elemzés eredményeiből jelen tanulmányban az alábbi négy kérdéskörre fókuszálók:

- a tájgondozási szervezetek tevékenységi körére,
- a szervezeti felépítésükre,
- szakmai irányításuk módjára, valamint
- a tájgondozási szervezetek nemzetközi kapcsolattartására, hálózataira.

A tájgondozási szervezetek tevékenységi körei

A tájgondozási szervezetek tevékenységi körét, azaz az általuk felvállalt feladatokat alapvetően az determinálja, hogy

- milyenek a területre jellemző táji adottságok és tájpotenciálok,
- milyen a területen élő gazdálkodók és a lakosság együttműködési hajlama, aktivitása,
- milyen a szervezetet irányítók affinitása, érzékenysége, szakismerete,
- milyen mértékű anyagi eszközök és egyéb támogatások állnak rendelkezésre, valamint
- az, hogy milyen táji-természeti-ökológiai, társadalmi-gazdasági tényezők hívták életre a szervezetet.

Az egyes tagszervezetek által végzett tájgondozási tevékenységek ezért akár országon belül is igen jelentős különbségeket mutatnak. A közösségi tájgondozási szervezetek által végzett tevékenységek összehasonlítását az 1. táblázat tartalmazza. A sötéttel kiemelt rubrikák a szervezetek súlyponti feladatait jelölik.

Tájgondozási hálózatok szervezeti felépítése, kiterjedése

Az összes vizsgált ország tekintetében általánosan megállapítható, hogy a civil szervezetek tájgondozási tevékenysége sehol nem terjed ki az országok teljes területére. A tájgondozás Európában nem, vagy kevésbé érinti az erősen iparosodott, vagy urbanizálódott térségeket, illetve a kiterjedtebb egybefüggő erdőállományokkal rendelkező területeket (Hubayné 2017).

Németország területének mintegy felén folyik közösségi tájgondozás, Ausztráliában pedig az nagyságrendileg az összterület 65%-án tevékenykednek tájgondozási csoportok. Luxemburg 116 önkormányzati egységéből harminchárom területén végez a SICONA tájgondozást az állam összterületének mintegy harmadán ([http9](http://9)).

Noha a német tájgondozás független, alulról jövő szerveződésű, mégis az ország közigazgatási rendszeréhez (nem tájegységekhez) igazodik. Németországban a tájgondozás alapegységei a tájgondozási szövetségek (*Landschaftspflege Verband*), melyek a járási körzetek területére szerveződnek. Átlagosan 10-18 település tartozik egy-egy járási körzetben belül a működési területükbe. Az ország területén 155 járási körzetben létesültek idáig (2015) tájgondozási szervezetek. A tagszervezetek munkáját ernyőszervezet (DVL) segíti (Metzner 2013, Hubayné 2015).

Ausztrália területe 56 természeti erőforrás kezelési régióra van felosztva, minden ilyen régió területén egy tájgondozási koordinátor fogja össze a tájgondozási tevékenységet. A tájgondozás alapegységei a tájgondozási csoportok (*Landcare Group, Coastcare Group*), melyek száma összesen mintegy 4400-ra tehető Ausztráliában. (Prager 2009, Hubayné 2017)

1. táblázat: Külföldi tájgondozási szervezetek által végzett tevékenységek összehasonlító táblázata (saját szerkesztés, 2017)

○ Jellemző tevékenység □ Nem jellemző tevékenység ♦ Nincs feldolgozott adat a sötéttel kiemelt rubrikák azokat a tevékenységeket jelölik, amelyek a szervezet súlyponti feladatának tekinthető	Németország, LPV, DVL	Ausztrália, Landcare Australia	Anglia, Wales, FWAG	Lengyelország, Klub Przyrodników	Izland, Landcare Iceland	Ausztria, Distelverin	Románia, Hargita megyei LPV	Spanyolország, XCT Spain
Szervezet alapításának éve:	1986	1985	1969	1989	1990	1987	2017	2003
Érdekegyeztetés gazdálkodók, természetvédők, hatóságok között, „híd” szerep	○	○	○	♦	□	○	□	□
Termesztési hagyományok megőrzése (pl. kaszálólakalák, legeltetés, tájfajtagyűjtemény)	□	♦	♦	○	□	♦	○	○
Biológiai sokféleség, fajok, tájgazdagító elemek megőrzése	○	○	○	○	○	○	○	○
Élőhelyrekonstrukció (pl. kisvízfolyás, fatelepítés)	○	○	♦	♦	○	○	□	○
Természetvédelmi kezelés, Natura 2000 területek	○	○	♦	○	○	○	○	○
Inváziós fajok elleni küzdelem	○	○	♦	♦	♦	○	♦	♦
Helyi (öko)turizmus fejlesztése	○	♦	♦	○	♦	□	○	♦
Helyi gazdaság fejlesztés, helyi termékek értékesítése	○	□	□	□	□	□	○	♦
Tervezés, tervegyeztetés, szakértés	○	□	○	○	□	□	□	□
Környezeti nevelés, szemléletformálás, szaktanácsadás	○	♦	♦	○	♦	□	♦	♦
Fenntartható földművelés és állattartás	○	○	○	○	♦	○	♦	♦
Talajerózió és szikesedés elleni védelem	□	○	□	□	○	□	□	♦
Kulturális örökségek, épített örökség védelme	□	□	□	□	□	□	○	♦
Fenntartható energia gazdálkodás, biomassa-hasznosítás	○	♦	♦	♦	♦	♦	□	♦

A tájgondozási szervezetek a szakmai irányítása

Eltéréseket mutatnak a tájgondozási szervezetek a szakmai irányításuk módja tekintetében. A nemzetközi példák azonban azt egybehangzóan bizonyítják, hogy a közösségi tájgondozási tevékenység komplexitásából adódóan elengedhetetlen a felsőfokú szakirányú (természettudományos) képzettség a tájgondozás szakszerű és eredményes irányításához.

A *német modell* sajátossága, hogy nem csupán az ernyőszervezetben (DVL) tevékenykedő tartományi szintű tájgondozási koordinátorok rendelkeznek megfelelő szakismeretekkel, hanem a helyi tájgondozási tagszervezetek (*Landschaftspflegeverband*) közvetlen irányítását is szakemberekre bízják. A tagszervezetek többnyire főfoglalkoztatású vezetőinek tájépítész-tájrendező, természetvédelmi, ökológus, agrár, vagy erdész diplomával kell rendelkezniük. Az országos hálózat (DVL) emellett rendszeresen szervez továbbképzéseket és tapasztalatcserére alkalmat adó rendezvényeket (pl. évente három napos DVL Jahrestagung). A német modell sikere a jólszervezettség mellett feltételezhetően a profi szakmai irányításnak is köszönhető. (Metzner 2013, Kaerlein ex verb 2015, Hubayné, 2015)

Ezzel szemben *Ausztráliában* a tájgondozási csoportok közvetlen irányítását semmi nem köti szakismertekhez, civilek végzik. Tevékenységük szakmai kontrollját államilag finanszírozott helyi tájgondozási koordinátorok (*Local Landcare Coordinator*) biztosítják. (Prager 2009)

Ausztráliában és Németországban tartományi, illetve regionális tájgondozási koordinátorok is segítik a helyi koordinátorok, illetve a tagszervezetek szakmai munkáját.

A német, lengyel, luxemburgi, angol-walesi szervezetek működése komoly tudományos bázisra épül. A spanyol XCT szervezet pedig az *UNIVERSITAT DE VIC*-el karöltve többedik éve képzéseket szervez tájgondozási feladatok ellátásához, képzéseik egy része online formában is elvégezhető (<http10>).

A tájgondozási szervezetek nemzetközi együttműködései, hálózata

Ahogy a tájalakulási folyamatok, úgy a tájgondozás sem áll meg, illetve állhat meg a nemzetek határainál. A tájgondozási szervezetek hatékony, sikeres működtetéséhez, fejlesztéséhez és eredményeinek monitorozásához ezért nemzetközi együttműködésre és rendszeres szakmai tapasztalatcserére van szükség.

Az első, közösségi tájgondozási szervezeteket tömörítő nemzetközi hálózat 2004-ben jött létre *Landcare International* (LI) névvel, túlnyomó részt kelet-afrikai, ázsiai, észak-amerikai tagszervezetek részvételével. A *Landcare International*-hez huszonöt államból csatlakoztak tájgondozási szervezetek (2. ábra). Elsődleges feladata a tájgondozás népszerűsítése és szakmai rendezvények, konferenciák, továbbképzések szervezése. (<http11>) (Az európai tájgondozási szervezetek közül csak Németország tagja a nemzetközi hálózatnak.)

Ugyancsak a tájgondozás alapelvei érvényesülnek a *Satoyama Iniciatíva* létrehozásának szándéka mögött, melyet a Japánban (Nagoyában) 2010-ben megrendezett biológiai sokféleség konferencián fogalmaztak meg. A Satoyama egy hagyományos japán tájtípus,

amely a természettel harmóniában álló tájhasznosítás szimbólumává vált. A *Satoyama Iniciatívához* időközben 160 szervezet csatlakozott a világ minden részéről. (http3)

A legújabb nemzetközi kezdeményezés, a *Landcare Europe*, egy új, összeurópai tájgondozási hálózat létesítését tűzte ki célul. A kezdeményezéshez ezidáig német, holland, lengyel, osztrák, romániai, spanyol, luxemburgi és nagy-britanniai tájgondozási szervezetek csatlakoztak. (http1). A nemzetközi érdekképviselő és a szakmai tapasztalatcsere mellett a *Landcare Europe* hívatott arra is, hogy kampányt folytasson egy új, a tájgondozást szolgáló EU agrárfinanszírozási rendszer, a „Közhasznú Tájgondozási Támogatás” (*Public Goods Premium, Gemeinwohlprämie*) bevezetése érdekében (Neumann, Dierking, 2014, Dierking et al 2017). Mindkét kezdeményezés fő mozgatórugója a DVL Német Tájgondozási Szövetség.

2. ábra: A Landcare International nemzetközi szervezet tagjai (forrás: http11)

Összegzés

A kutatásom során tájgondozási szervezetek működési modelljeit elemeztem és hasonlítottam össze abból a célból, hogy munkám eredményével és a külföldi tapasztalatok bemutatásával megalapozzam és elősegítsem egy hazai, intézményesített tájgondozási hálózat kiépítését. Jelen tanulmány e kutatás részeredményeit foglalja össze a vizsgált tájgondozási szervezetek tevékenységi körére, szakmai irányítására, szervezeti jellemzőire, valamint nemzetközi együttműködéseire vonatkozóan.

A kutatás eddigi eredmények alátámasztják, hogy a tájgondozási hálózat magyarországi megvalósításához nem nélkülözhetők a komplex felsőfokú szakismeretekkel rendelkező szakmai irányítók, a *tájgondnokok*.

A helyi közösségek és gazdálkodók aktív bevonásával történő közösségi tájgondozás hazánkban is hatékony megoldásokat adhat az elmúlt évtizedekben vidéki térségeinkben felmerült táji, szociális és gazdasági problémákra.

Azokban az országokban alakult ki stabil, több évtizede professzionálisan működő, országos kiterjedésű közösségi tájgondozás, ahol

- a tájgondozás helyi egységei hálózatokká szerveződtek és kiépült egy országos szakmai irányító-érdekvédelmi szervezet,
- biztosított volt a helyi szervezetek közvetlen szakmai irányítása (tájgondnok, tájgondozási koordinátorok jelenlétével), valamint
- működésüket állami anyagi támogatás, vagy pályázati finanszírozás segítette.

Köszönetnyilvánítás

Köszönet illeti a SZIE Tájépítészeti és Településtervezési Karán működő Tájgondnok Munkacsoport tagjait az együtt gondolkodásért, különösképpen dr. Illyés Zsuzsannát, mint a magyar tájgondnoki hálózat ötletgazdáját.

Irodalomjegyzék

- Blümlein B. (szerk) (2008). Natur als Motor ländlicher Entwicklung. DVL-Schriftenreihe Landschaft als Lebensraum (14). 55 p.
- Boller F., Elscher T., Erinc M., Ulbrich S. (2013). Strategien zur Umsetzung von Natura 2000 mit kooperativ strukturierten Verbänden. Das Beispiel der Bundesländer Baden-Württemberg und Schleswig-Holstein. Naturschutz und Landschaftsplanung 45 (10/11): 322-326.
- Dierking U., Neumann H., Beckmann S., Metzner J. (2017). Public goods bonus – putting price on environmental services provided by agriculture. A concept for future-oriented payments for the effective provision of biodiversity, climate and water protection in the Common Agricultural Policy (CAP). DVL Német Tájgondozási Szövetség, Ansbach, 12 p.
- Hubayné H. N. (2015). Sikeres tájgondozási modell Németországban. A successful landscape management model in Germany. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat (40): 2-13.
- Hubayné H. N. (2017). Methoden und Instrumente der Landschaftspflege weltweit. SZIE Tájépítészeti és Településtervezési Karán 2017. január 19-én elhangzott előadás
- Illyés, Zs. (2015). Tájgondozás, mint a tájvédelem helyi eszköze. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat (40): 14-23.
- Metzner, J. (2013). Landschaftspflegeverbände – Markierzeichen des kooperativen Naturschutzes in Deutschland. Strukturen, Arbeitsweise und Potenzial. Naturschutz und Landschaftsplanung 45 (10/11) 299-305.
- Neumann H., Dierking U. (2014). Ermittlung des „Biodiversitätswerts“ landwirtschaftlicher Betriebe in Schleswig-Holstein. Ein Schnellverfahren für die Praxis. Naturschutz und Landschaftsplanung 46 (5): 145-152.
- Prager K. (2009). Landschaftspflege durch Verbände in Australien und Deutschland. Naturschutz und Landschaftsplanung 41 (3): 89-96.
- Prager K. (2011). Adaptive Management in Naturschutz und Landschaftspflege. Die Rolle von Gruppen und Verbände in Europa. Natur und Landschafts 87 (8): 343-349.
- Quer, B., Asensio, N., Codina, J. et al. (2012). Study of the development and implementation of land stewardship in the different participation regions. LANDLIFE. 125 p.

- Sabaté, X., Basora, X., O'Neill, C., and Mitchell, B. (2013). Caring together for nature. Manual on land stewardship as a tool to promote social involvement with the natural environment in Europe. 178 p.
- Valánszki I. (2015): Vidéki térségek fejlesztését szolgáló indikátorrendszer kidolgozása. Doktori értekezés. Szent István Egyetem Tájépítészeti és Településtervezési Kar, Budapest. 206 p.
- http1: DVL (2017). Landcare Europe – neues Bündnis von Landwirten, Naturschützern und lokalen Politikern. Natur und Landschaft.
- https://www.natur-und-landschaft.de/de/news/landcare-europe-neues-bundnis-von-landwirten-naturschutzern-und-lokalen-politikern-502 2017.02.09.
- http2: Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (2015): Elfogadták a Hatvani Nyilatkozatot <http://www.hoi.hu/node/595110> 2017.04.28.
- http3: <https://www.lpv.de/> 2017.04.28.
- http4: <http://www.fwag.org.uk/> 2017.04.28.
- http5: <https://www.lpv.de/themen/landcare-english-page/landcare-in-europe.html> 2017.04.28.
- http6: <http://www.kp.org.pl/> 2017.04.28.
- http7: <https://landcareaustralia.org.au/> 2017.04.28.
- http8: <http://www.silc.com.au/iceland/> 2017.04.28.
- http9: <http://www.siconal.lu/> 2017.04.28.
- http10: <http://custodiaterritori.org/ca/english.html> 2017.04.28.
- http11: <http://www.silc.com.au/> 2017.04.28.

